

บทที่ 2

แนวความคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แนวทางในการศึกษาโดยใช้แนวความคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. บริบท แนวคิด ในงานพัฒนาชุมชน
2. แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน
3. แนวความคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับผู้นำชุมชน
4. การสื่อสารในงานพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นวิชาการแขนงหนึ่งที่มีความสนใจเป็นอย่างยิ่งในปัจจุบัน ทั้งนี้อาจกล่าวอย่างสรุปได้ว่า "การพัฒนาชุมชนคือการพัฒนาประเทศ"(สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2526:13) แม้ว่า ความหลากหลายของแนวคิดการพัฒนาชุมชนจะกำหนดความหมายของ คำดังกล่าวว่าเป็นวิธีการ กระบวนการ โครงการและกิจกรรมหรือกระบวนการก็ตาม แต่ กระนั้นลักษณะของการพัฒนาชุมชนที่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผน ทำให้พิจารณาได้ว่าการ พัฒนาชุมชนเป็น เรื่องของการสร้างความเปลี่ยนแปลงโดยใช้ทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางเป้าหมายที่กำหนด

การพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ น่าจะอยู่ที่การ พิจารณาถึงความสามารถในการขยายขอบเขตของการปฏิบัติงานการพัฒนาชุมชนได้อย่าง กว้างขวางเพียงพอและก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ประเด็นสำคัญในการพัฒนาชุมชนของกรุงเทพมหานครก็คือการ เปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องก่อให้เกิดการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนได้ในภาพรวม

ปรัชญา แนวคิด ในงานพัฒนาชุมชน

ความคิดเกี่ยวกับเรื่องงานพัฒนาชุมชนนั้นมิใช่ของใหม่เพราะจัดได้ว่ามีการกระทำที่เป็นลักษณะของงานการพัฒนาชุมชนมาตั้งแต่มนุษย์มีการทำงานร่วมกันเพื่อผลประโยชน์หรือสิ่งอันพึงปรารถนาร่วมกัน วิชาการศึกษาของการศึกษาด้านการพัฒนาชุมชนได้มีเรื่อยมาจนกระทั่งในศาสตร์หนึ่งในลักษณะของทฤษฎีแห่งการปฏิบัติ (Theory of Practice) โดยได้พัฒนามาจากหลักของการกระทำซึ่งได้มาจากการปฏิบัติจริงที่ได้ผล (ปารีชาติ วัลย์เสถียร, เอกสารอัครสำเนา)

เมื่อพิจารณาในภาพรวมของคำว่า "การพัฒนาชุมชน" กล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนคือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะและคุณค่าของชุมชนโดยมีการวางแผน (planned community Change) การพัฒนาชุมชนจึงเป็นทั้งวิธีการ กระบวนการ โครงการ หรือแผนงาน ขบวนการ* ที่กำหนดขึ้นเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นในด้านต่าง ๆ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน (basic needs) ของประชาชนในชุมชนนั่นเอง ดังนั้น "การพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จ จึงมิได้ขึ้นอยู่กับผลสำเร็จในทางวัตถุเท่านั้น หากแต่ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ทักษะ ความรู้ และความสามารถของประชาชนเป็นสำคัญ" (สุกิจ จุลละนันท์, 2508:745)

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนได้เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของคนให้รู้จักใช้ความสามารถของตนเองช่วยตนเอง (self-help) ให้มีส่วนร่วม (participation) ในการสร้างสรรค์ให้เกิดการพัฒนาแก่ชุมชนและให้สามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด (self-reliance) ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อพื้นฐานที่ว่า คนเป็นทรัพยากรมนุษย์ (human resources) ที่มีความสามารถและศักยภาพ (potential ability) ซึ่งพร้อมที่จะนำมาให้เกิดประโยชน์ได้ทุกเมื่อในการสร้างความมั่นคงในชุมชน (กรมพัฒนาชุมชน, 2530:6)

* อันที่จริงควรเป็นกระบวนการ

แนวคิดบางประการในงานพัฒนาชุมชน

อดีตประธานาธิบดีแห่งประเทศฟิลิปปินส์ Ramon Magsaysay ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนไว้ว่า "Give a little more roof over his head, a little more cloth on his back and a little more food in his stomach" จากแนวคิดดังกล่าวพิจารณาได้ว่าการพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานในรูปของการบำบัดทุกข์บำรุงสุขโดยคำนึงถึงการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนเป็นสำคัญ ดังนั้นการดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้นต้องเริ่มต้นด้วยการค้นหาปัญหาและความต้องการอันแท้จริงของประชาชน จากประชาชนนั่นเอง

แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนที่จะเสนอต่อไปนี้จะยังไม่ถือว่าเป็นข้อยุติหรือเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายทุกคน แนวความคิดอาจมีน้อยกว่ามากกว่า เหมือนกันหรือแตกต่างกันได้เสมอ (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2532: 20)

1. คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด
2. การช่วยเหลือตัวเอง
3. ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
4. ความคิดริเริ่มของชุมชน
5. ความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน
6. ความสมดุลของการพัฒนา
7. การใช้ทรัพยากรในชุมชน
8. การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย
9. การประสานงาน
10. การปฏิบัติงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่น
11. การผสมผสาน

กรุงเทพมหานครได้กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนเป็น 4 ด้าน คือ

1. ให้ความสะอาดของผู้อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมในชุมชน เป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ชาวชุมชนสามารถพัฒนาได้ด้วยตนเองและไม่สิ้นเปลืองงบประมาณ

2. ชยัน โดยมุ่งพัฒนาการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อสภาพเศรษฐกิจช่วยยกระดับรายได้ของชุมชนให้สูงขึ้น และเป็นเงื่อนไขของการช่วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ
3. ประหยัด เพื่อควบคุมค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นของชีวิตเพื่อการออมทรัพย์
4. ร่วมใจส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และร่วมแรงร่วมใจกับการพัฒนาชุมชนและรักษาสภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้คงไว้ โดยมีแนวทางการพัฒนาต้องเป็นไปอย่างครบวงจรและสมบูรณ์แบบ กล่าวคือดำเนินงานพัฒนาทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ออนามัย และจิตใจไปพร้อมกัน

แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

โดยเหตุที่การพัฒนาชุมชนได้ให้ความสำคัญกับการระดมประชาชนให้เข้ามามีส่วน ร่วมในการพัฒนา เพราะเป็นปัจจัยสำคัญในการนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนา แต่ในสภาพความเป็นจริงแล้ว ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งแม้รัฐจะถือเป็นนโยบายในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติยังเป็นปัญหาอยู่มาก เนื่องจากยังมีความเข้าใจที่แตกต่างกันในระหว่างสถาบันหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เกี่ยวกับการตีความของคำว่า "การมีส่วนร่วมของประชาชน" จึงสมควรจะพิจารณาให้ชัดเจนเกี่ยวกับความหมาย และหลักการของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

ความหมายของการมีส่วนร่วม

จากการรายงานการประชุมของ The Ad Hoc Group of Experts เรื่อง "Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and National Development" (อ้างใน บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์, 2535 : 79) ได้กล่าวไว้ว่า "คำว่ามีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ไม่สามารถให้คำจำกัดความที่ตายตัวได้และมีการให้ความหมายต่างๆกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกัน ในการจะเข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นต้องดูบริบท (context) ของแต่ละประเทศ และสภาพเศรษฐกิจ สังคมการเมืองของประเทศนั้น" ได้เสนอความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้กว้าง ๆ คือ

การมีส่วนร่วมของประชาชน จะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิกของชุมชนและสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและมีอิทธิพลในกระบวนการพัฒนา และในการแบ่งสรรผลของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม ซึ่งหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเท่าเทียมกันในประเด็นของ

1. การสนับสนุนกระบวนการพัฒนา
2. การแบ่งสรรผลประโยชน์ จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
3. การตัดสินใจในรูปของการกำหนดเป้าหมาย การวางนโยบาย การวางแผน และการปฏิบัติตามแผน ทั้งในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Department of International Economic and Social Affairs, 1981 : 5)

สหประชาชาติได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะที่เป็น กระบวนการในการพัฒนาไว้ว่า คือการเข้าร่วมอย่างกระตือรือร้น และมีพลังของประชาชน ในระดับต่าง ๆ คือ

1. ในกระบวนการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรให้บรรลุเป้าหมายนั้น
2. ในการปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการต่าง ๆ โดยความสมัครใจ (United Nation, 1978)

รวม พี ยาดเวฟ (Rom P. Yadav อ้างใน เฟื่องฟ้า คณานริกษ์, 2530: 11) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การร่วมมือของประชาชนด้วยความตั้งใจและสมัครใจ โดยไม่ถูกบังคับซึ่งกระบวนการความร่วมมือ ของประชาชนนี้จะต้องมีความรู้สึกดังต่อไปนี้

1. การเข้าร่วมในการตัดสินใจตกลงใจ
2. การเข้าร่วมในการดำเนินการของแผนและโครงการพัฒนา
3. การเข้าร่วมในการติดตามและประเมินผลโครงการและแผนงานของการพัฒนา
4. การเข้าร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2522;6-7) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันเพื่อ บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไข ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่ วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ จากบุคคลภายนอก หรือองค์กรต่าง ๆ ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ต่อไป

ลือชัย ศรีเงินยวง และผาสุข เอกวาณิช (2526:12-13) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องไม่หมายความว่าเพียงแต่การดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด "รูปแบบ เป้าหมายของงาน" และ "กำหนดให้มีการร่วมงาน" ดังที่ผ่านมาแต่จะต้องมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ดูแลกำกับ ตลอดจนประเมินผล ติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบอำนาจอธิปไตยขึ้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรประชาชนให้เข้มแข็ง บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 1-2) ได้สรุปมติเกี่ยวกับแนวปฏิบัติในการที่จะทำ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการ พัฒนาพึงตระหนักและสมควรถือเป็นแนวในการปฏิบัติ ดังรายละเอียดคือ

1. ต้องถือว่าชาวบ้านเป็นตัวหลักในการแก้ปัญหาของเขาเอง องค์กร ภายนอกเป็นเพียงตัวกระตุ้นและ เสริมหรือสนับสนุนเท่านั้น
2. กิจกรรมพัฒนาต้อง เริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กล่าวคือวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ใน ชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน การยึดเยียดกิจกรรมพัฒนาซึ่งกำหนดตามกรอบความคิดของคน ภายนอกนอกจากไม่นำ ไปสู่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงแล้ว ยังเป็นการทำลายศักยภาพการ แก้ไขปัญหาของชุมชนสร้างลักษณะขาดความมั่นใจในตนเองและปมการพึ่งพาพึ่งภายนอก
3. ต่อปัญหาบางลักษณะ ระดับการรับรู้ของชุมชนอาจมีข้อจำกัด ทำให้ไม่ชัดเจนต่อปัญหาหรือแก้ไขปัญหามากนัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงน่าจะครอบคลุมถึง การกระจายและการสื่อสารข้อมูล เพื่อพัฒนาความรู้และขีดความสามารถในการแก้ไข ปัญหา ซึ่งองค์กรภายนอกน่าจะมึบทบาทในเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการยัง ต้องอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจอย่างแจ่มชัดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ระบบคิด ค่านิยมของชุมชน ตลอดจนมาตรฐานพฤติกรรมที่แตกต่างกันระหว่างสังคมชนบทและสังคมเมือง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศม์ (อ้างใน ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527: 182-183) ได้ สรุปว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วง กังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

การมีส่วนร่วมยังเกิดจากแนวความคิดอื่น ๆ เช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร
2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทั้งๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ
3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ

อนุภาพ ภิรลาภ (2528: 13) กล่าวว่า แม้ว่าความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีหลากหลายที่มองการมีส่วนร่วมได้ในหลาย ๆ มิตินั้น แต่จุดร่วมประการหนึ่งที่สำคัญและได้รับการยอมรับร่วมกันก็คือ การที่ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของตน

การมีส่วนร่วมให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพของคนเป็นหลักโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และสามารถที่จะดำเนินการพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเองโดยกล่าวถึงการมีส่วนร่วมใน 5 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมินผล จึงใช้แนวความคิดนี้กำหนดว่าการทำงานพัฒนาชุมชนตามหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น หมายถึง การทำงานพัฒนาชุมชนที่ให้โอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติการ (เฟื่องฟ้า คณารักษ์, 2530) การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นสิ่งที่มีได้เกิดขึ้นเอง หรือเป็นไปเอง (Spontaneous) อย่างลอย ๆ แต่เกิดขึ้นจากเจตจำนงของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในการกำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะให้ผลประโยชน์แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งส่วนตัวและส่วนรวม กิจกรรมเหล่านั้นจะสัมพันธ์กับปัญหาและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ในการเข้าร่วมกิจกรรมของประชาชน ประชาชนจะเป็นผู้คิดค้น กำหนดแผนการและวิธีการทุกอย่าง ผลจากการร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ประชาชนจะเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ จนสามารถสรุป

เป็นหลักปฏิบัติและถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นเพื่อผลักดันให้เกิดการพัฒนาในชุมชนของตน และยังแพร่กระจายแนวคิดไปยังชุมชนอื่นๆ ได้อีกด้วย (ปฤษฎา บุญเจือ, 2536)

จากความหมายและแนวคิดของการมีส่วนร่วมดังกล่าว ทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้น เป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งพอสรุปได้ว่าพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. กลไกการพัฒนาต้องเกิดจากประชาชน โดยประชาชนมีบทบาทหลักในการพัฒนา
2. เป้าหมายการพัฒนาคือ การพัฒนาขีดความสามารถเพื่อพึ่งตนเองและพัฒนาตนเองมิใช่การพึ่งพารัฐหรือองค์กรพัฒนาภายนอก
3. กระบวนการพัฒนายึดหลักความต้องการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นภายในชุมชนจากตัวประชาชนเอง มากกว่าความต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

ความสำเร็จและเงื่อนไขของการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน อำนาจ อนันตชัย (อ้างใน เฟื่องฟ้า คณารักษ์, 2530) ได้กล่าวว่า ความสำเร็จของการระดมความร่วมมือขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการคือ

1. การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนตั้งแต่แรกเริ่มว่ามีปัญหาสาเหตุของปัญหา การแก้ปัญหาด้วยการคิดจะทำโครงการอะไรที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน โดยใช้ประโยชน์จากแรงงาน ทรัพยากรจากท้องถิ่นอย่างเต็มที่
2. การผสมผสานแผนงานและโครงการของทางราชการด้วยการพัฒนาความรู้ทักษะความสามารถด้านประชาชน และคุณภาพเจ้าหน้าที่เพื่อแก้ปัญหาคความเดือดร้อนสนองประโยชน์ประชาชนได้ถูกต้องตามกาล เวลาและสถานที่
3. สร้างองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน งบประมาณ ปัจจัย การดำเนินงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนตามความต้องการอันจำเป็นของประชาชนรวมทั้งการร่วมติดตามประเมินผลดูแลรักษาสืบไป

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์(อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527) ได้กล่าวถึง ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมว่าขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่อไปนี้

1. ประชาชนจะต้องมีเวลา ที่จะมีส่วนร่วมก่อนเริ่มกิจกรรม การมีส่วนร่วมไม่เหมาะสมในสถานการณ์ฉุกเฉิน
2. ประชาชนต้องไม่เสียเงินทอง ค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปที่เขาประเมินค่าผลตอบแทนที่จะได้รับ
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
4. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้งสองฝ่าย
5. ประชาชนต้อง ไม่รู้สึกระทอบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากจะมีส่วนร่วม

ลี เจ แครี่ (Lee J. Carry อ้างใน เฟื่องฟ้า คณานุรักษ์ , 2530) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขสำคัญสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างน้อย 3 ประการดังนี้

1. ประชาชนจะต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม (freedom to participation)
2. ประชาชนจะต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (ability to participation)
3. ประชาชนจะต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (willingness to participation)

เฟื่องฟ้า คณานุรักษ์ (2530:23) ได้สรุป เงื่อนไขของการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้เป็น 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

1. ในส่วนของประชาชน ประชาชน จะต้องช่วยตนเองและเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของการพัฒนาซึ่งก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ดังนี้
 - 1.1 ประชาชนต้องมีความเต็มใจ เห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม โดยมิได้ถูกบังคับหรือผลักดัน

1.2 ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วมมือ นอกจากประชาชนมีความพร้อมในระดับหนึ่งแล้ว คือ มีสถานภาพทางเศรษฐกิจวัฒนธรรม กายภาพที่ไม่ขัดขวางการมีส่วนร่วมประชาชนแล้ว ประชาชนจะต้องมีโอกาสดังที่ได้รับจากภาครัฐบาลในการให้อำนาจการตัดสินใจ การกำหนดกิจกรรมที่ตนเองต้องการในระดับที่เหมาะสมด้วย

1.3 ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม คือ นอกจากจะต้องมีความเต็มใจ ความพร้อมและความเป็นไปได้แล้ว ยังต้องมีความสามารถในการตัดสินใจด้วยตนเองในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใด ๆ ก็ตามเพื่อพัฒนาชุมชนหรือหมู่บ้านของตนเองในทุก ๆ ขั้นตอนหรือกระบวนการในการพัฒนา

2. ในส่วนของรัฐบาล รัฐบาลจะต้องยอมรับและสนับสนุนการกระจายอำนาจ เน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจของประชาชนในการค้นหาปัญหาและเข้าใจความต้องการ การจัดลำดับความสำคัญ การต่อรอง การวางแผนการดำเนินการ และการประเมินผลในที่สุด และเน้นการถ่ายทอดความรู้ในแนวคิดพื้นฐานและนวัตกรรมใหม่ ๆ ให้แก่ประชาชนและองค์กรประชาชน นักพัฒนาจะต้องพัฒนาความรู้ความสามารถและคุณภาพของตน เพื่อจะสามารถแก้ปัญหาความเดือดร้อน สนองประโยชน์ประชาชนได้ถูกต้องตามกาลเวลาและสถานที่ นักพัฒนามีหน้าที่ให้ข้อมูล ข่าวสารความรู้ใหม่ ๆ และเทคนิคต่าง ๆ ที่จำเป็นและเป็นประโยชน์แก่ประชาชน และจะต้องระลึกเสมอว่าในการทำงานต้องเน้นและยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสำคัญ

ส่วนปัจจัยพื้นฐานในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ World Health Organization (อ้างใน เฟื่องฟ้า คณารักษ์, 2530: 18-19) ได้เสนอไว้มี 3 ประการคือ

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ จากสภาพความเป็นจริงของชาวบ้านที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ทั้งในแง่การร่วมแรง ร่วมทรัพยากร หรืออื่น ๆ นั้นมีเหตุผลอยู่

2 ประการคือ

1.1 การมองเห็นว่าตนจะได้ประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็น
เรื่องการกระตุ้นให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

1.2 การได้รับการบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูง
ใจเป็นตัวนำซึ่งถือว่าเป็นเรื่องการก่อให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

2. ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม แม้ว่าจะเห็นประโยชน์
ของการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาแต่ก็ไม่อาจจะเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจากไม่เห็น
ช่องทางของการเข้าร่วมหรือเข้าร่วมแล้วก็ไม่ได้รับผลดังที่คาดคิดไว้เนื่องจากการเข้ามามี
ส่วนร่วมกันนั้นมิได้มีการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ กฎระเบียบแบบแผน
และลักษณะการทำงาน เป็นต้น ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้า
ร่วมจึงควรมีลักษณะ

2.1 เปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนและทุก ๆ กลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมใน
การพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจในรูปแบบของการมีตัวแทนหรือเข้า
ร่วมโดยตรงก็ได้

2.2 ควรมีกำหนดเวลาที่แน่ชัด เพื่อผู้เข้าร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไข
ของตนเองได้ตามสภาพเป็นจริงของตน

2.3 กำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

3. ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วมโดยปกติที่ผ่านมาใน
กิจกรรมหนึ่งๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วย ได้มีโอกาสเข้าร่วม แต่ก็ไม่อาจกำหนด
เป้าหมาย วิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรม แต่จะขึ้นอยู่กับกำหนัด และการ
จัดสรรของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งไม่อาจจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

การวัดการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน

ศาสตราจารย์โจเซ อักบายานี จูเนียร์ (Prof. Jose A. Agbayani,
jr, 1970) ได้จัดลำดับขั้นของการเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ :-

1. การร่วมประชุม

2. การออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
3. การตีปัญหาให้กระจ่าง
4. การออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
5. การออกเสียงเลือกตั้ง
6. การบริจาคเงิน
7. การบริจาควัตถุ
8. การช่วยเหลือด้านแรงงาน
9. การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ให้ถูกต้อง
10. การช่วยเหลือในการรักษาโครงการ
11. ทำงานกับตัวนำในการเปลี่ยนแปลง

นอร์แมน อัฟฮอฟ (Norman Uphoff, 1981 : 10) ได้สร้างกรอบพื้นฐานเพื่อการอธิบายและวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบคือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อาจเป็นการตัดสินใจในระยะแรกเริ่ม การตัดสินใจในช่วงของกิจกรรมและการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม อาจเป็นในรูปของการเข้าร่วมโครงการ โดยการให้การสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การร่วมในการบริหารหรือการร่วมมือรวมทั้งการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ทางวัตถุทางสังคม หรือโดยส่วนตัว
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ปฤษฎา บุญเจือ (2536:48) ได้ใช้แบบวัดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนโดยกำหนดกรอบลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 12 ลักษณะดังนี้

1. ร่วมประชุม

2. ร่วมแสดงความคิดเห็น
3. ร่วมในการตัดสินใจ
4. ร่วมประสานงาน
5. ร่วมในการวางแผน
6. ร่วมในการปฏิบัติกิจกรรม
7. ร่วมรับผลประโยชน์
8. ร่วมในการติดตามผล
9. ร่วมในการประเมินงาน
10. ร่วมเป็นผู้นำ
11. ร่วมในการเป็นผู้ชักนำ
12. ร่วมในการดูแลรักษา

จากความเห็นของศาสตราจารย์โจเซ อักบายานี จูเนียร์ (Prof. Jose A. Agbayani, Jr.), นอร์แมน อัปฮอฟ (Norman Uphoff) และรายงานการศึกษาวิจัยของ ปฤษฎา บุญเจือ (2536) ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบของการวัดการมีส่วนร่วมไว้ 12 ลักษณะคือ การมีส่วนร่วมในการเข้าประชุม การแสดงความคิดเห็นในการจัดกิจกรรม การตัดสินใจในการกำหนดกิจกรรมการประสานงานในชุมชน การช่วยเหลือด้านแรงงาน การสละทรัพย์สินส่วนตัว การร่วมรับผลประโยชน์ การติดตามความก้าวหน้าของกิจกรรม ติดตามการทำงานของกรรมการ การชักชวนบุคคลอื่น ๆ เข้าร่วมกิจกรรม การประเมินผลงาน การทำหน้าที่ดูแลรักษาทรัพย์สินของชุมชน

ผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

คัฟแมน (Kaufman, 1949: 528) พบว่า "อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้ และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน"

กรมพัฒนาชุมชน (2519:66-90) รายงานการวิจัยโครงการสารภี ตำบล ชวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีปัจจัยบางประการที่ทำให้บุคคลเข้ามาร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มในโครงการคือ ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุสูง มีแนวโน้มเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าประชากรที่มีอายุน้อย สมาชิกกลุ่มที่เป็นชาย เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าสมาชิกกลุ่มที่เป็นหญิง ผู้มีระดับการศึกษาสูง เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำ

บุคคลที่สมรสแล้วและเป็นหัวหน้าครัวเรือน เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการเป็นส่วนใหญ่ บุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมีรายได้ครอบครัวต่อปีสูง และมีที่ดินถือครองทำกินมากเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการมากกว่าผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า

บุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลานานกว่า 20 ปี

รายได้เป็นปัจจัยจูงใจที่ทำให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่มโดยสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ต้องการให้ตนเองมีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีผลผลิตเพิ่มขึ้นและเนื่องจากสมาชิกกลุ่มที่ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นจากเจ้าหน้าที่ที่มีการปรับปรุงการเกษตรดีขึ้นและการคมนาคมดีขึ้น

เกียรติ สมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นว่า การที่เข้ามาร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มในโครงการ ฯ เป็นสิ่งที่มีเกียรติ

อิทธิพลจูงใจจากเพื่อนบ้าน สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่อยู่ได้อิทธิพลของเพื่อนบ้านเมื่อเพื่อนบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ตนเองก็ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการด้วย

กรรณิกา ชมดี (2524) ได้ศึกษา "การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ" เฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานีพบว่า สิ่งจูงใจประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดได้แก่ความต้องการ

การที่จะได้ ได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น ปัจจัยส่วนบุคคลที่มีส่วนสัมพันธ์กับการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ เพศ ฯลฯ ส่วนปัจจัยที่จูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดคือ เกียรติ และผู้ที่ชักจูงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดได้แก่ กำนัน

อารยา วัฒนกิจ (2526) ศึกษาเรื่องปัจจัยการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ในกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พบว่า ผู้ปกครองที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมาก

สุจินต์ ดาววีระกุล (2527) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการการพัฒนาหมู่บ้าน ผลของการศึกษาตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับ เพศ อายุ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

ปรัชญา เวสารัชช (2528) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท สรุปว่าปัจจัยหลักด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ภาวะผู้นำนับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาของประชาชนด้วย โดยผู้นำมีส่วนในการริเริ่มกิจกรรม ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมและดำเนินการให้กิจกรรมบรรลุผล

สกนธ์ จันทรักษ์ (2528) ศึกษาเรื่องปัจจัยบางประการที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล จังหวัดตรัง พบว่า การติดต่อกับพัฒนากร การได้รับข่าวสาร การติดต่อกับผู้นำท้องถิ่น และการเป็นผู้นำท้องถิ่น มีความเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนของตำบล

รัฐจวน ทองรอด (2528) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาความจำเป็นพื้นฐานที่บ้านลุงเขว้า อ.สารภี กิ่งอำเภอหนองบุญมาก จ.นครราชสีมา พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานมากที่สุด ในลักษณะการสมทบเงิน ออกแรง เข้าร่วมประชุม และพบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมขั้นประเมินผลน้อยที่สุด สำหรับปัจจัย

ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ ความคาดหวังทางเศรษฐกิจ การชักชวนจากผู้นำและเจ้าหน้าที่ ความเข้าใจในการพัฒนา

บึงอร ฤทธิภักดี (2529) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานสาธารณสุขมูลฐาน : กรณีศึกษาระดับหมู่บ้าน ผลของการศึกษาพบว่า กิจกรรมสาธารณสุขมูลฐานที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ไม่ใช่กิจกรรมตามแนวคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's participation) แต่เป็นลักษณะของการให้ความร่วมมือ โดยฝ่ายรัฐเป็นผู้กำหนดรูปแบบของการดำเนินงานประชาชนเป็นผู้ให้ความร่วมมือ และผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานตามกิจกรรมที่รัฐกำหนดคือ อสม. ในหมู่บ้านกระบวนการดำเนินงานตั้งแต่การกำหนดปัญหา การวางแผน การประเมินผล และการควบคุมตรวจสอบนั้น แทบจะไม่มีส่วนร่วมจากประชาชนเลย

นภา ชมไพบูลย์ (2534) ศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของกลุ่มเกษตรกรโดยศึกษากลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาว ด้านการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร ส่วนใหญ่สมาชิกมีส่วนร่วมในขั้นรับผลประโยชน์มากกว่าขั้นตัดสินใจมีสมาชิกส่วนน้อยที่มีส่วนในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ และดำเนินงาน ประธานและกรรมการกลุ่มจึงเป็นผู้ตัดสินใจเป็นส่วนใหญ่ ช่องทางการมีส่วนร่วมเป็นทางการคือการประชุมการมีส่วนร่วมของกลุ่มยังมีข้อจำกัดอยู่บ้าง ซึ่งได้แก่ปัจจัยทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมืองและประวัติศาสตร์

ปาริชาติ บุญญาวิวัฒน์ (2534) ศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานของแผนงานพัฒนาสตรีในด้านความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรีในหมู่บ้านต่าง ๆ ในเขต อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า อายุ และระดับการศึกษาของสตรีมีความสัมพันธ์กับความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรี และความถี่ของพฤติกรรมการสื่อสารระหว่างบุคคลเกี่ยวกับการดำเนินงานตามแผนงานพัฒนาสตรีมีความสัมพันธ์กับความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของสตรี

ปฤษฎา บุญเจือ (2536:31-36) ศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนแล้วพบดังนี้

เพศกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

สมใจ เข้มเจริญ (2531) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์, ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษากรณี ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่าเพศไม่เป็นตัวแปรที่สำคัญที่จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน

อายุกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

คันสนะ ดันติชาติ (2531) ผู้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของกรรมการสภาตำบลในโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าอายุไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำ และเจียรชัย บุรพชนก(2532)ซึ่งได้ข้อสรุปเช่นเดียวกันว่าอายุไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสุขภาพ

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

คันสนะ ดันติชาติ (2531) ศึกษาพบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือนไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก และ บัวพันธ์ พรรคทิง และคณะ(2532)ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาชนบท: การเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของชาวบ้านพบว่าขนาดครัวเรือน ไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาตรงข้ามกับงานการศึกษาของวลัยภรณ์ ดาวสุวรรณ (2533) ซึ่งพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 5-8 คนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 9 คนขึ้นไป และจำนวน 1-4 คน ตามลำดับ

แนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้นำชุมชน

ความหมายของ "ความเป็นผู้นำ" (Leadership)

ออร์คเวย์ ทีด (Ordway Tead, 1936:14-15) ให้ความหมายว่า กิจกรรมในการใช้อิทธิพลจูงใจ ประชาชนให้ร่วมมือ ปฏิบัติงานเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งคนเหล่านี้เองเห็นว่าเป็นสิ่งอันพึงปรารถนา (Leadership is the activity of

influencing people to cooperate toward some goal which they come to find desirable)

ราล์ฟ เอ็ม สโตกคิลล์ (Ralph M. Stogdill, 1950:4) ให้ความหมายว่าเป็นกิจกรรมของการที่จะสร้างอิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือกลุ่ม เพื่อก่อให้เกิดความพยายามในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

แมค ดี ริชาร์ดและพอล เอส กรีนโล (Max D. Richard and Paul S. Greenlo, 1961 : 135) ให้ความหมายว่าเป็นความพยายามของบุคคลที่จะชักจูงและกำหนดพฤติกรรมทัศนคติ ความเชื่อ หรือค่านิยมของบุคคลอื่น เพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

กล่าวโดยสรุปแล้วความเป็นผู้นำจึงเป็นกระบวนการของการที่บุคคลใช้อิทธิพลอย่างเป็นทางการ หรืออย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งสามารถทำให้บุคคลอื่นยอมรับฟังและปฏิบัติตาม เพื่องานสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ต้องการได้ ดังนั้นผู้นำจึงถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติความต้องการของกลุ่มแสดงออกถึงความเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติความต้องการของกลุ่มมากกว่าบุคลิกภาพของบุคคลเพียงคนเดียวและความเป็นผู้นำจะขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัฒนธรรม ชนธรรมนิยมประเพณีของกลุ่มหรือของชุมชนนั้นๆ (อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, 2527: 20)

ส่วนความหมายของคำว่า "ผู้นำ" (Leader) นั้นมีท่านผู้รู้ได้ให้ความหมายของคำว่าผู้นำดังต่อไปนี้

เรมอนด์ เจ.เบอร์บี (Remond J. Burby อ้างใน อนันต์ ลิขิตประเสริฐ, 2527:21) กล่าวว่าผู้นำคือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเขาสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และสามารถนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

สุรชาติ สังข์รุ่ง (2520 : 27) ให้ความหมายเชิงรัฐศาสตร์ตามแนวความคิดของวินดู อังคณาภิรักษ์ ไว้ว่า ผู้นำหมายถึง ผู้ที่สามารถควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและกลุ่มโดยใช้อำนาจหรือบุคลิกภาพของตนจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม โดยสรุปแล้ว ผู้นำคือบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่จุดประสงค์เป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นผู้ที่สมาชิกยอมรับนับถือ และให้ความเชื่อฟังปฏิบัติตาม สามารถให้ความช่วยเหลือผู้อื่น ในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอรวมทั้งเป็นจุดรวมของแนวความคิด และมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของมวลสมาชิกของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ หรือของชุมชน เหล่านี้ เป็นต้น

บทบาทของผู้นำ

แนวคิดเกี่ยวกับ บทบาท (role)

แมคโดนาลด์ และเชเลนเบอร์เก (Mackonald and schellenberge, 1971 : 3) บทบาท คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และพฤติกรรมอันเป็นที่คาดหวังของสมาชิกในสังคมที่มีต่อบุคคลนั้น

เลวินสัน (Levinson, 1971 : 11) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการดังนี้

บทบาท คือบัพัสนาน ความคาดหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบ และอื่น ๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้ดำเนินถึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

บทบาท คือความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเอง ที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

บทบาท คือการกระทำของบุคคลแต่ละคน ที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อคนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

เฮนรี เอ. เมอร์เวย์ (Henry A. Murray 1968 : 416) ได้ให้ความหมาย ความคาดหวัง (expectation) คือ ระดับผลงานที่บุคคลกำหนดหรือคาดว่าจะทำได้ เพื่อให้บุคคลทำงานที่ตนเคยทำและความคาดหวังนั้นเป็นระดับที่บุคคลปรารถนาจะไปให้ถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ในการทำงานแต่ละครั้ง

และเขาได้กล่าวถึงบทบาทความคาดหวัง (role expectation) คือ ความคิดเห็นที่มีต่อบุคคลซึ่งอยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งทั้งกระทำหรือไม่กระทำ ดังนั้น บทบาทความคาดหวังนั้นจะออกมาในรูปของการกระทำที่บุคคลคิดว่าควรทำตามสิทธิหรือหน้าที่ในตำแหน่งนั้น ๆ ที่ตนครอบครองอยู่

ซาร์บิน ซีโอดอร์อาร์ (Sarbin Theodore R. 1972 : 546) ได้จำแนกลักษณะที่สำคัญของบทบาทออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ความคาดหวัง (expectations) เป็นความคาดหวังของบุคคลที่ตำแหน่งนั้น ๆ ว่าควรจะแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ อย่างไร
2. การแสดงบทบาท (Enactments) เป็นการแสดงบทบาทของบุคคลให้สอดคล้องกับบทบาทที่ถูกกำหนดไว้

สุชา จันทน์เอม และ สุรางค์ จันทน์เอม (2520:46) กล่าวถึงบทบาทว่าเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำ นั่นคือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติ หรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

ภิญโญ สารธร (2520:283) กล่าวถึง บทบาทคือความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดว่า บุคคลในตำแหน่งหนึ่งควรกระทำ หรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

ปิยนุช สังข์ช่วย (2534 : 16-17) สรุปความหมายของบทบาทจากนักวิชาการหลายท่านโดยแยกพิจารณาได้ 2 ลักษณะดังนี้

1. การพิจารณาความหมายของบทบาทตามสถานภาพของผู้สวมบทบาท ซึ่งแบ่งออกเป็น

1.1 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพโดยกำเนิด หรือสถานภาพที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นฐานที่สังคมส่วนใหญ่ยึดเป็นหลัก สำหรับสถานภาพประเภทนี้ ได้แก่ เพศ อายุ ชาติกำเนิด เป็นต้น

1.2 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพที่ได้มาโดยการแต่งตั้ง หรือโดยความสามารถ เป็นสถานภาพที่บุคคลได้รับภายหลังได้แก่ สถานภาพทางการศึกษา ทางอาชีพ การสมรส เป็นต้น

การเรียนรู้บทบาทตามสถานภาพ ดังกล่าว ทำได้โดยการสังเกตจากผู้สวมบทบาทสถานภาพนั้นมาก่อน หรืออาจเป็นข้อกำหนดทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่คนในสังคมนั้นปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างไรก็ตามบทบาทเหล่านี้ อาจเปลี่ยนแปลงเมื่อสภาพของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป

2. การพิจารณาบทบาทตามลักษณะของการแสดงบทบาท : ในระบบสังคม บุคคลต่างสังเกตบทบาทซึ่งกันและกัน และจะกำหนดหน้าที่ให้กับตนเองว่า ควรจะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็คาดหวังว่าบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งอื่น ๆ ควรแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมเช่นไรด้วย ซึ่งการพิจารณาบทบาทในลักษณะนี้อาจแบ่งได้เป็น

2.1 บทบาทที่คาดหวัง (role expectation) คือบทบาทที่บุคคลที่อยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในสังคม ถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามความประสงค์ของคนส่วนใหญ่ในสังคม

2.2 บทบาทที่ปฏิบัติจริง คือพฤติกรรมที่บุคคลในตำแหน่งนั้นกระทำ

บทบาทหน้าที่ของผู้นำ

ทีด (Tead 1936 อ้างใน สมคิด เมตไตรพันธ์, 2530 : 136) กล่าวว่า การใช้อิทธิพลจูงใจผู้อื่น แต่ความเป็นผู้นำมิใช่เป็นเรื่องของการสกดจิตการประจบสอพลอหรือการหลอกลวงความเป็นผู้นำเป็นเรื่องของการทำให้ผู้ตามเห็นว่าต้องทำงานร่วมกันโดยช่วยให้เขารู้จักตนเองและมองเห็นว่าการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเขา

การเป็นผู้เ้าคนนั้นนอกจากจะใช้อิทธิพลจูงใจซึ่งผู้นำต้องปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว งานบางอย่างผู้นำไม่ต้องลงมือทำเอง แต่ใช้วิธีการที่เรียกกันว่า มอบอำนาจหน้าที่งานนั้น ก็สำเร็จสมประสงค์เช่นกัน ฉะนั้นการมอบอำนาจหน้าที่จึงเป็นหน้าที่สำคัญของผู้นำ

ทิสนา แชมมณี และคณะ (2528 : 352-353) ได้จำแนกบทบาทของผู้นำในการทำงานเป็นกลุ่มไว้ว่า สามารถแบ่งออกเป็นประเภทหลัก ๆ ได้ 2 ประเภท คือ

1. บทบาทเกี่ยวกับการทำงาน (task function) ได้แก่ บทบาทของผู้นำในการที่จะนำกลุ่มให้สามารถทำงานออกมาให้เป็นผลสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม ได้แก่
 - 1.1 ทำความเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการทำงาน และช่วยให้ผู้ร่วมงานเข้าใจ ตรงกัน
 - 1.2 วางแผนงานและขั้นตอนการทำงานร่วมกับผู้ร่วมงาน
 - 1.3 แบ่งงานและมอบหมายงานอย่างเหมาะสม
 - 1.4 ริเริ่มความคิดใหม่ ๆ ให้กับกลุ่มหรือกระตุ้นกลุ่มให้ริเริ่มความคิดใหม่ ๆ
 - 1.5 แสวงหาข้อมูลความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน
 - 1.6 ช่วยให้กลุ่มมีความเข้าใจตรงกันในข้อมูลหรือประเด็นต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการบรรลุผลสำเร็จของงาน
 - 1.7 ช่วยประสานความคิด ข้อมูลของผู้ร่วมงานให้เกิดประโยชน์ต่อการบรรลุเป้าหมายของงาน
 - 1.8 ช่วยขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย
 - 1.9 ติดตามงาน ประเมินผลงานและสรุปผลงานเป็นระยะ ๆ และแจ้งให้ผู้ร่วมงานรับทราบ
 - 1.10 ควบคุมมาตรฐานผลงานของกลุ่ม
 - 1.11 ประเมินผลงานเมื่องานสำเร็จและปรับปรุงผลงาน
2. บทบาทเกี่ยวกับการธำรงไว้ (maintenance function) คือบทบาทของผู้

นำในการช่วยให้กลุ่มมีกำลังใจ มีความพึงพอใจที่จะทำงานร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แตกแยกไปเสียก่อนที่งานจะสำเร็จผลออกมา ได้แก่

1. จัดระเบียบและควบคุมระเบียบของกลุ่ม เพื่อช่วยให้ทุกคนได้มีโอกาสทัดเทียมกันในการแสดงความคิดเห็นและช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเรียบร้อยไม่ซับซ้อนวุ่นวาย เพราะมีระเบียบควบคุมไว้ ทำให้กลุ่มสามารถดำเนินการไปได้อย่างราบรื่น ไม่แตกแยกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย
2. ดูแลเอาใจใส่สมาชิกกลุ่มให้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือแสดงความสามารถอย่างทั่วถึง เพื่อช่วยให้ทุกคนมีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่ามีประโยชน์ต่อกลุ่ม ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มและต้องการทำงานให้กลุ่ม
3. รับฟังและพิจารณาความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มอย่างทั่วถึง การที่ผู้นำรับฟังและนำสิ่งที่ฟังมาพิจารณาไม่ละทิ้งไปเฉยๆ จะทำให้สมาชิกผู้ร่วมงานมีความรู้สึกภาคภูมิใจและพอใจ ทำให้เกิดความพอใจและอยากจะช่วยกลุ่มมากขึ้นไปอีก
4. ช่วยทำความเข้าใจให้แก่กลุ่มในเรื่องการสื่อความหมายในการทำงานทุกครั้งที่กลุ่มมักประสบปัญหาของการเข้าใจไม่ตรงกันในเรื่องของการสื่อความหมาย ความเข้าใจที่ไม่ตรงกันนี้อาจเป็นสาเหตุทำให้สมาชิกเกิดความขุ่นข้องหมองใจกันและแตกแยกกันได้ ผู้นำจึงจำเป็นต้องคอยสังเกตช่วยเหลือในเรื่องนี้อยู่เสมอ
5. สร้างบรรยากาศที่อบอุ่นและเป็นมิตรให้เกิดขึ้นในกลุ่มบรรยากาศที่ดีเป็นมิตรเป็นกันเอง ปลอดภัยจากความกลัว ปราศจากความรู้สึกว่าจะถูกตัดสินหรือถูกมองไปในทางที่ไม่ควร บรรยากาศในลักษณะนี้จะช่วยให้สมาชิกกลุ่มไม่เกิดความรู้สึกแตกแยกหรือแบ่งแยกตัวเองออกจากกลุ่ม
6. จัดหรือลดความขัดแย้งต่าง ๆ ในกลุ่ม เพราะความขัดแย้งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กลุ่มแตกแยก หากผู้นำไม่สามารถที่จะช่วยเรื่องนี้ได้หลังจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มก็จะลดน้อยลงไป จนอาจเป็นผลทำให้กลุ่มไม่สามารถรวมตัวกันจนงานบรรลุผลสำเร็จได้

ความหมายของผู้นำชุมชน

มอร์เฟต (Morphet อ้างใน อภรณ์ กาฬแก้ว, 2526 : 17) ให้ความหมาย

ไว้ว่าผู้นำชุมชนคือ บุคคลที่ใช้อิทธิพลของเขาที่มีต่อบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนนั้น เพื่อให้ได้ รับความร่วมมือจากทุกคนในการดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชนให้ลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งคล้าย กับความหมายของ คูนท์และ โอ คอนเนล (Koontz and O'Donel อ้างใน อารมณ์ ภาพแก้ว, 2526) ที่ว่าผู้นำชุมชนเป็นผู้ใช้อิทธิพลในอันที่จะทำให้จุดประสงค์ที่วางไว้ประสบความสำเร็จ

สุเทพ สุนทรเกษม (2521: 99-100) เห็นว่า ผู้นำชุมชนคือ ผู้ที่มีความคิดหรือ การกระทำตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ที่มีอิทธิพลหรือสามารถโน้มน้าวให้คนอื่นปฏิบัติตามได้หรือ เป็นผู้ดำเนินการสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนจนได้รับการเลือกตั้ง หรือแต่งตั้งสมาชิกส่วนใหญ่ ให้ทำหน้าที่ผู้นำอย่างเป็นทางการ เป็นตัวแทนของชุมชนในกิจการต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมาย เป็นกรณี ๆ ไป

ประยูทธ สุวรรณโกตา (2522: 33) กล่าวว่า ผู้นำท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่ช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนได้มีการตกลงกัน และพยายามหาทางให้ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นจะมีอิทธิพลเหนือประชาชนในท้องถิ่นนั้น อันจะก่อให้เกิด การร่วมมือกันทำงาน โดยมุ่งความสำเร็จของชุมชนเป็นสำคัญ หรืออาจกล่าวได้ง่าย ๆ โดยสรุปว่าผู้นำท้องถิ่นก็คือผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลสามารถชักจูงคนในชุมชนได้

ยวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 6-8) กล่าวถึง หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น การเริ่มต้นปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการและการสนับสนุนในกิจกรรมของประชาชนนั้น ก็คือผู้นำในท้องถิ่นซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำชุมชนไปสู่การพัฒนา เพราะว่าสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ผากภาระและอำนาจตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนของตนไว้กับผู้นำ เมื่อผู้นำเห็นความสำคัญในการที่จะให้ชุมชนของตนได้รับการพัฒนาและสนับสนุนเพื่อให้มีการพัฒนาเกิดขึ้นในชุมชน ย่อมที่จะดึงให้ประชาชนให้ความสนับสนุนโครงการนั้น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นผู้นำยังเป็นผู้ช่วยเผยแพร่จิตใจประชาชนเข้ามา ร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพและในบางกรณียังช่วยเป็นวิทยากรให้ความกระจ่างในปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดีอีกทางหนึ่งด้วย

บทบาทและหน้าที่ผู้นำชุมชน

วิรัตน์ สมตน (2527 : 81-83) ได้กล่าวถึงบทบาทผู้นำท้องถิ่นดังนี้

1. ให้ความรู้แก่เพื่อนบ้าน หรือการรับความรู้จากเจ้าหน้าที่แล้วเป็นผู้ถ่ายทอดต่อให้แก่ชาวบ้าน ช่วยให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และพัฒนาทางด้านสังคม ความเป็นอยู่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
2. สร้างสามัคคีธรรมในหมู่บ้าน การประสานประโยชน์ระหว่างชาวบ้าน สร้างพลังกลุ่มขึ้นมาในการพัฒนา
3. ประสานงานพัฒนาเข้าด้วยกัน เชื่อมโยงความต้องการและความสนใจร่วมกัน
4. วางแผนงานพัฒนาในหมู่บ้าน ในรูปคณะกรรมการที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้นำในท้องถิ่น หรือเป็นการวางแผนร่วมกับเจ้าหน้าที่ทางราชการที่มีหน้าที่ในการพัฒนา
5. สร้างฐานรองรับการพัฒนาที่คือประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง รวมทั้งการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนผู้นำรุ่นเก่า โดยเน้นที่เยาวชนในหมู่บ้าน
6. การแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น โดยระดมความคิดจากเพื่อนบ้าน
7. ทำหน้าที่บริการ โดยเป็นผู้กระจายข่าวสารให้ข้อมูลแก่ชาวบ้าน เป็นผู้ให้บริการชุมชนสร้างสื่อต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่

Keawsasit(1985) พบว่าบทบาทหน้าที่ของกรรมการชุมชนในฐานะองค์กรประชาชนไว้สรุปได้ 5 ประการคือ "การกระจายข่าวสารในชุมชน, การนำเสนอปัญหา และการแก้ไขปัญหาของชุมชน, ชักจูงให้ประชาชนมีส่วนร่วม, สอบถามความคิดเห็นของประชาชนและประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

สุเทพ เชาวลิต (2527) ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนไว้ว่า "ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทมากในการส่งเสริมและสนับสนุนแผนการพัฒนา การประเมินผลความสำเร็จของโครงการต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะว่าผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้นำที่แท้จริงในการพัฒนา

หมู่บ้านไม่ว่าในด้านการวางแผนหรือบริหารงานพัฒนาการจัดสรรเงินตามโครงการ ตลอดจนการดำเนินงานตามหลักการช่วยเหลือตนเองและความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าของผู้นำท้องถิ่นจะขยายไปในกลุ่มชาวบ้านของตนอย่างกว้างขวาง ก่อให้ชาวบ้านมีความต้องการปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองตามวิธีการใหม่ ทั้งมีความรับผิดชอบต่อความต้องการของชุมชนของเขาด้วยความเจริญและความมั่นคงของประเทศในอนาคตย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาหมู่บ้าน"

ชูศักดิ์ ชูช่วย (2533) กล่าวสรุปถึงบทบาทของผู้นำชุมชนว่า "ผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลสำคัญกลุ่มหนึ่งที่จะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ก็เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับประชาชน จึงสามารถเข้าใจสภาพชุมชนได้อย่างแท้จริง มีบทบาทและหน้าที่พัฒนาชุมชนนี้เพื่อพัฒนาคุณภาพของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนในด้านการศึกษา เศรษฐกิจและอาชีพ การสาธารณสุข สังคมวัฒนธรรม และการเมืองการปกครองให้มีคุณภาพสูงขึ้นเอง"

สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดที่จะศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนตามความเห็นของประชาชน ซึ่งกรุงเทพมหานครได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการชุมชนไว้ในระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534 ซึ่งสรุปเป็นใจความสำคัญในการศึกษาครั้งนี้คือ "หาคนทำงาน ประสานแก่ง เล็งเห็นปัญหา สร้างสามัคคี นำชาวดี มาบอกกล่าว เผื่อคุณทรัพย์สิน"

ประเภทของผู้นำชุมชน

ผู้นำท้องถิ่นอาจจำแนกอย่างกว้างๆ ได้เป็น 2 ประเภทคือ ผู้นำแบบทางการ และผู้นำแบบไม่เป็นทางการหรือผู้นำตามธรรมชาติ (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา 2520; บุญศรี คำแก้วศรี และมนตรี ขอรัดน์ 2525; พิเศษ บุญรัตพันธุ์ 2517 อ้างใน สมคิด เมตไตรพันธ์ 2530: 138-139)

ผู้นำแบบเป็นทางการ ได้แก่ผู้มีอำนาจ (authority) โดยได้รับการคัดเลือก และแต่งตั้งจากทางราชการโดยหน่วยราชการต่าง ๆ เป็นผู้เข้าไปดำเนินการคัดเลือกและแต่งตั้งตัวอย่างเช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล ตลอดจนข้าราชการประเภทต่าง ๆ รวมทั้งพัฒนากรที่ประจำหมู่บ้าน ผู้นำประเภทนี้มีตำแหน่งอำนาจหน้าที่ของทางราชการค้ำจุนอยู่ และชาวบ้านก็ตระหนักดีในฐานะของการเป็นผู้นำเพราะมีการเลือกตั้ง แต่งตั้ง และประกาศเป็นทางการให้ทราบ ผู้นำแบบเป็นทางการ จะมีความรับผิดชอบที่จำกัดแน่นอนและในทางปฏิบัติผู้นำแบบนี้จะหมดสภาพความเป็นผู้นำเมื่อหมดอำนาจหน้าที่ลง เว้นแต่คุณงามความดีที่มีอยู่ระหว่างที่ปฏิบัติหน้าที่จะทำให้ประชาชนชาวบ้านยังคงรับรองในความเป็นผู้นำของเขาอยู่ต่อไป

ผู้นำแบบไม่เป็นทางการหรือผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ผู้มีอิทธิพลมีความรู้ทันสมัย และทันต่อเหตุการณ์ มีความสามารถ ของหมู่บ้าน เช่น ผู้นำกลุ่มสตรี ผู้นำกลุ่มเยาวชน ผู้นำกลุ่มนันทนาการ และผู้นำทางด้านศาสนา เป็นต้น ผู้นำแบบนี้ไม่ได้รับมอบตำแหน่งอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบใดจากทางราชการ ประชาชนชาวบ้านเองก็ไม่ตระหนักในความเป็นผู้นำของเขา แต่ยอมรับนับถือว่าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการทำงานของหมู่บ้าน เมื่อประชาชนมีความเดือดร้อนหรือมีปัญหาจะอาศัยบุคคลเหล่านี้เป็นที่พึ่งได้ ผู้นำประเภทนี้มีประโยชน์ต่องานพัฒนาชุมชนมาก เพราะโดยแก่นแท้เป็นผู้ที่เต็มใจให้ความร่วมมือเพื่อส่วนรวมอยู่แล้วแม้จะไม่มีอำนาจหน้าที่รับรองเป็นทางการก็ตาม อีกทั้งยังเป็นที่เคารพยกย่องให้ความเชื่อถือของประชาชนชาวบ้านอยู่แล้วอีกด้วย สภาพความเป็นผู้นำของผู้นำประเภทนี้ไม่มีระยะเวลาสิ้นสุดแน่นอนเหมือนผู้นำแบบเป็นทางการ เพราะไม่มีการสิ้นสุดลงของอำนาจหน้าที่ ยกเว้นแต่ประชาชนชาวบ้านจะเลิกให้การยอมรับนับถือไปเอง สำหรับผู้นำแบบไม่เป็นทางการ หรือผู้นำตามธรรมชาตินี้เมื่อสังเกตประการหนึ่งคือ บางครั้งจะพบผู้นำแบบนี้ทั้งอำนาจหน้าที่และอิทธิพลอยู่เบื้องหลังการทำงาน of หมู่บ้านแต่ไม่ได้รับการตระหนักในความเป็นผู้นำและบางทีตัวเขาเองก็ไม่รู้ว่าตัวเองมีอิทธิพลต่อประชาชนทั้งนี้เพราะประชาชนมีความคุ้นเคยกับผู้นำแบบเป็นทางการ จนเกิดทรรศนะว่าผู้นำหมู่บ้านคือผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการเท่านั้นจึงเท่ากับเป็นการมองข้ามทรัพยากรบุคคลที่มีความสำคัญไป (พัฒนา บุญรัตพันธ์ 2517: 132)

ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนาองค์กรประชาชนในเมือง

อดิน รพีพัฒน์(2526) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมให้กรรมการชุมชนบ้านคร้ามมีประสิทธิภาพพบว่า

1. ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน เพราะกรรมการหลายคนเคยเป็นผู้เฝ้าธรรมชาติ สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชน ซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน
2. มีพัฒนาการการร่วมกลุ่มและการแก้ไขปัญหาในชุมชนมาก่อน ชาวบ้านและผู้นำ เคยมีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาต่างๆของชุมชนร่วมกันมาก่อนตั้งคณะกรรมการ
3. กระบวนการจัดตั้งกรรมการชุมชนได้มีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผู้นำมาก่อนทำให้ได้ผู้นำที่มีศักยภาพมาเป็นกรรมการ
4. บทบาทของบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง คือเจ้าหน้าที่เขตและนักสังคม ให้การสนับสนุนอยู่อย่างสม่ำเสมอ สร้างความมั่นใจให้กับกรรมการ ส่งเสริมบทบาทให้กรรมการเป็นตัวแทนชาวบ้านที่แท้จริง เปิดโอกาสให้กรรมการได้แสดงศักยภาพของตนเองในการดำเนินกิจกรรมจนสามารถริเริ่มกิจกรรมของตนเองได้ทั้งหมด

ส่วนชุมชนวัดสร้อยทอง อดิน รพีพัฒน์(2526) พบว่า

1. มีพัฒนาการการร่วมกลุ่มและการแก้ไขปัญหาร่วมกันของประชาชนมาก่อน เพราะเป็นชุมชนเก่าแก่ คนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ร่วมกันทำกิจกรรมงานประเพณี
2. ด้านผู้นำชุมชน ผู้นำมีลักษณะที่กระตือรือร้นที่จะพัฒนา มีจิตใจรักชุมชน
3. บทบาทของนักสังคมทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาด้านเทคนิค ปล่อยให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมด้วยตัวเองมากที่สุด

วิกรณ์ รักษาบงชน และคณะ(2525)พบว่า ปัจจัยที่ทำให้องค์กรประชาชนในสลัมวัดลาดบัวขาวประสบผลสำเร็จ คือ

1. พัฒนาการการร่วมกลุ่มและการแก้ปัญหาร่วมกัน ชุมชนมีพัฒนาการที่ยาวนานกว่า 50 ปี คนส่วนใหญ่เกิดในชุมชนเอง ทำให้ชาวชุมชนมีความรู้สึกพื้นฐานร่วมกันในความรักถิ่นฐานบ้านเกิด และมีความผูกพันทางสังคม อีกทั้งสภาพการดำรงชีวิตยังคงมีลักษณะสังคมชนบทเหลืออยู่มีกลุ่มญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน รู้จักคุ้นเคยและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคยมีกิจกรรมบุญประเพณีและการแก้ปัญหาร่วมกัน

2. กระบวนการจัดตั้งองค์กรประชาชนมีระยะเวลาหลายปี ชาวบ้านผ่านอุปสรรคมาด้วยความยากลำบาก ขั้นตอนการต่อสู้ล้วนเป็นประสบการณ์ที่เจ็บปวด ชุมชนเป็นฝ่ายถูกกระทำมาตลอด ความบีบคั้นและความกดดันได้สร้างคุณภาพคน ทำให้ชาวชุมชนพัฒนาทั้งความคิด และได้สรุปบทเรียน ความบกพร่อง มีการเปลี่ยนแปลงจากปริมาณไปสู่คุณภาพ เมื่อมีการจัดรูปแบบขององค์กรขึ้นอย่างมีระบบ จึงเป็นองค์กรชาวบ้านที่มีศักยภาพสูง

3. ปัจจัยด้านผู้นำชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนอย่างไม่โดดเดี่ยว และเคลื่อนไปพร้อมกับฐานของชาวบ้านทั้งหมด มีลักษณะเป็นผู้นำกลุ่มที่ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน ซึ่งในทัศนะของชาวบ้านขอในคุณลักษณะ บทบาท และวิธีการทำงานดังนี้คือ

- ร่วมมือกันทำงานดี เอาจริงเอาจังกับการทำงาน
- แนะนำและชักชวนให้ชาวบ้านร่วมมือกันทำกิจกรรมในชุมชน
- ให้ความช่วยเหลือแก่ลูกบ้านในเรื่องต่างๆ ทั้งความคิด เงิน แรงงาน
- เอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของชาวบ้านเสมอ
- เป็นปากเสียงแทนและปกป้องผลประโยชน์ของลูกบ้านเต็มที่
- ให้ความสำคัญกับชาวบ้าน โดยแจ้งข่าวสารและร่วมปรึกษาหารือ กรณีมี

ปัญหา

- ใกล้เกลี่ยข้อพิพาทหรือความขัดแย้งในชุมชน

4. การมีส่วนร่วมของชาวบ้านนับเป็นปัจจัยชี้ขาดที่สำคัญเพราะชาวบ้านมีส่วนร่วมโครงการในระดับต่างๆค่อนข้างมาก คือ

-ระดับสูงสุด ชาวบ้านเป็นคนกำหนดเอง เช่น การเลือกตั้งกรรมการชุมชน กิจกรรมทั้งหมดชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร แต่ไหน บุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้ประสานงาน

- ระดับที่สอง ชาวบ้านร่วมตัดสินใจในการกำหนดวิธีการ
- ระดับที่สาม ชาวบ้านร่วมให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
- ระดับที่ต่ำสุด ชาวบ้านร่วมให้ข้อมูลในกิจกรรมที่ชาวบ้านทำเองไม่ได้

5. บทบาทขององค์การภายนอกต่อการพัฒนา มีส่วนสำคัญต่อทิศทางการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของคนในชุมชน คือ มีทั้งผู้ที่มุ่งพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกและความสามารถ โดยเข้าไปอยู่ร่วมกับชาวบ้าน ร่วมปรึกษาหารือ ให้ข้อมูล และให้กำลังใจในการรวมกลุ่ม และยังมีหน่วยงานสนับสนุนด้านการพัฒนาวัตถุ และการประสานงานด้วย

ปัญหาผู้นำและกลุ่มในชุมชน

เชิดพงษ์ สิงห์แก้ว (อ้างถึงใน เฟื่องฟ้า คณาภิรักษ์, 2530) กล่าวถึงปัญหาในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนในด้านผู้นำท้องถิ่นดังนี้

1. ผู้นำท้องถิ่นเห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม
2. ไม่มีความกระตือรือร้น เจื้อยชา
3. ผู้นำท้องถิ่นบางคนไม่ยอมรับความคิดเห็นของสมาชิกใช้ความคิดเห็นของตนเองเป็นใหญ่ทำให้สมาชิกขาดศรัทธา

4. ผู้นำท้องถิ่นมีฐานะยากจน ไม่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการพัฒนาได้
5. ผู้นำท้องถิ่นแบ่งพรรคแบ่งพวกโดยยึดตัวบุคคลเป็นหลัก

อนุภาพ ภิรลภ (2528) กล่าวถึงปัญหาการพัฒนาชุมชนว่า

1. ขาดองค์กรท้องถิ่นที่เหมาะสม เนื่องจากองค์กรท้องถิ่นของประชาชนเป็นช่องทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่มีแบบแผนและเป็นการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ หากองค์กรเหล่านั้นจะมีองค์ประกอบ 2 ประการคือ

1.1 ผู้ที่มีเวลาสามารถอุทิศให้แก่งานของชุมชนได้เต็มเวลาในการจัดการการบริหารองค์กรภายในและการติดต่อสัมพันธ์กันภายในรูปของตัวแทนผลประโยชน์ของประชาชน

1.2 การมีทักษะในการจัดการเช่นการจัดประชุม การประเมินประเมินการเลือกผู้นำ การเก็บข้อมูล ตลอดจนการหาทรัพยากรเพื่อการดำเนินการ เป็นต้น

2. มีการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งเป็นอุปสรรคในการทำลายการมีส่วนร่วมที่สำคัญ โดยเฉพาะการทำลายความเชื่อของประชาชน การทุจริตเช่นนี้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้นำมีอิสระและมีอิทธิพลในชุมชนโดยขาดการติดตามของประชาชนโดยทั่วไป หรือขาดการติดตามและตรวจสอบอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การทุจริตคอร์รัปชันเป็นข้ออ้างของผู้มีอำนาจอยู่เดิมที่ไม่ประสงค์จะกระจายอำนาจไปสู่ประชาชนอีกด้วย

3. ความแตกต่างกันในกลุ่มชนและผลทางเศรษฐกิจในชุมชนมักจะมีลักษณะการแบ่งกลุ่มโดยพื้นฐาน เช่นการแบ่งโดยเชื้อชาติและภาษาหรือการแบ่งกลุ่มทางสังคม เช่นโดยแสดงอำนาจและสถานะรวมทั้งการแบ่งกลุ่มโดยทางเศรษฐกิจ เช่นคนร่ำรวยกับคนยากจนผู้มีที่ดินและไม่มีที่ดิน เป็นต้น ซึ่งความแตกต่างเหล่านี้ก่อให้เกิดความแตกแยกทางความคิดค่อนข้างมากซึ่งเป็นความลำบากในการกำหนดความต้องการ การลำดับความสำคัญและการแบ่งสรรทรัพยากรในชุมชน

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้นำชุมชน

พยัคฆ์พันธ์ (1980 : 76) ได้ศึกษาในชุมชนวัดสร้อยทอง ผลการวิจัยพบว่า "ผู้นำมีอิทธิพลอย่างมากต่อความเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมในโครงการปรับปรุงชุมชน

ยงชัย เจิดอำไพ และคณะ (2526) ได้ประเมินผลการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านในชุมชนเชื้อเพลิงพัฒนา ผลการศึกษาพบว่า องค์กรชาวบ้านที่จะเป็นแกนกลางนำหมู่บ้านไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ก็ต่อเมื่อชาวบ้านให้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในองค์กรชาวบ้าน และพบอีกว่าในทัศนะของชาวบ้านเห็นว่า ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาคือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านสำคัญที่สุด และปัจจัยรองลงมาคือ การมีคณะกรรมการที่มีประสิทธิภาพ

อนันต์ ลิขิตประเสริฐ (2527) ศึกษา อิทธิพลของผู้นำหมู่บ้านที่มีต่อการพัฒนาสาธารณสุขขั้นมูลฐานโดยศึกษาเปรียบเทียบบทบาทผู้นำในสามหมู่บ้านของจังหวัดบุรีรัมย์ แล้วพบว่าผู้นำในหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาสาธารณสุขขั้นมูลฐานสูงมีพฤติกรรมการติดต่อสื่อสารมากกว่าผู้นำในหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาสาธารณสุขขั้นมูลฐานต่ำกว่า และกล่าวอีกว่าคุณสมบัติและพฤติกรรมของผู้นำเป็นตัวอธิบายความแตกต่างกันในระดับการพัฒนาสาธารณสุขขั้นมูลฐานของแต่ละหมู่บ้านได้

ชูศักดิ์ ชูช่วย (2533 : 109-111) ได้ศึกษาบทบาทผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนตามการรับรู้ของผู้นำท้องถิ่น และประชาชนในหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น และหมู่บ้านทั่วไป

ภาคีได้พบว่าบทบาทที่คาดหวังของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน ตามการรับรู้ของผู้นำท้องถิ่น และประชาชนในหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นและหมู่บ้านทั่วไป มีการคาดหวังว่าควรปฏิบัติบทบาท โดยส่วนรวมให้มากโดยมีบทบาทที่สำคัญแต่ละด้านที่มาเป็นอันดับแรก ๆ คือ

บทบาทด้านเศรษฐกิจและอาชีพ คือ ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีการ รวมตัวกันเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเอง

บทบาทด้านการสาธารณสุข คือ เผยแพร่ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการป้องกัน และรักษาโรคต่างๆที่มักเกิดในชุมชน

บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ เป็นตัวอย่างที่ดีในด้าน ความรู้ ความประพฤติและการดำเนินชีวิต

บทบาทด้านการเมืองการปกครอง คือ ประชาสัมพันธ์ ทำความเข้าใจกับ ประชาชนในชุมชนเพื่อประโยชน์ด้านการเมืองการปกครองฯ

สันติ คุณานุรักษ์ (2534) ศึกษาวิจัยภาวะผู้นำในหมู่บ้านอาสาพัฒนาและ ป้องกันกันตนเอง(อพป.): ศึกษาเฉพาะกรณีประธานคณะกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง(อพป.) ในพื้นที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) จังหวัดราชบุรีสรุปได้ว่า ความรู้ ความมั่งคั่ง ความผูกพันกับหมู่บ้าน และการมีความตื่นตัวทางการเมืองเป็น ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นผู้นำในหมู่บ้าน อพป. โดยเฉพาะหมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาสูงและการพัฒนาต่ำ มีความรู้เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของความเป็นผู้นำ

อรุณ ส่งผอม (2534) ศึกษา กรรมวิธีของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาชนบท : ศึกษาแง่มุมทางการเมืองของผู้นำหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่าง เขาป่าเจ้า อำเภอดวนชนน จังหวัด พัทลุง โดยศึกษาพฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อผลสำเร็จของการ พัฒนาชนบทพบว่ากรรมวิธีของผู้นำท้องถิ่นที่ใช้ในการพัฒนาชนบทนั้นเป็นผลมาจากคุณลักษณะ เฉพาะตัวของผู้นำ ซึ่งประกอบด้วย ความเสียสละ ความรู้ ความมีชื่อเสียง ความซื่อสัตย์ พุดจริงทำจริง ความคิดริเริ่มเป็นผู้อุปถัมภ์ของกลุ่มเป็นที่พึ่งของคนอื่น ๆ มีความเป็นกันเองและมีพรรคพวกเพื่อนฝูงมาก ความกล้าเสี่ยง ความสามารถในการติดต่อสื่อสาร และ การมีศิลป์ในการพูดในขณะที่ปัจจัยสถานภาพทางเศรษฐกิจมีความสำคัญรองลงมา คือมี

ส่วนสนับสนุนช่วยให้ผู้นำท้องถิ่นแสดงบทบาทการเป็นผู้นำของเขาได้ดียิ่งขึ้น ตามความคาดหวังของเขาได้ตามในสังคมไทย

กล่าวโดยสรุป ผู้นำคือบุคคลที่มีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นผู้ที่สมาชิกยอมรับนับถือ และให้ความเชื่อถือปฏิบัติตามความสามารถ ให้ความช่วยเหลือผู้อื่นในสิ่งที่ผู้อื่นร้องขอ รวมทั้งเป็นจุดรวมของแนวความคิด และมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของมวลสมาชิกของกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ หรือชุมชนเหล่านี้ เป็นต้น

ผู้นำมีลักษณะเป็นผู้รอบรู้ มีความสามารถในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความมานะพยายาม อุตุน กล้าหาญ รับผิดชอบ มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี รู้จักเข้าสมาคม ชอบแสดงออก มีใจคอหนักแน่นคง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค และรู้จักแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงได้ด้วยดี เมื่อนำความหมายดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับผู้นำการเปลี่ยนแปลง คือบุคคลที่อาศัยภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำ และลักษณะของผู้นำที่มีอยู่ในตนเองไปใช้ในการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหมู่ประชากรตามทิศทางที่ตนเองต้องการให้เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นความเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือสังคมก็ได้ (โอภาส สุทธนารักษ์, 2531 : 12)

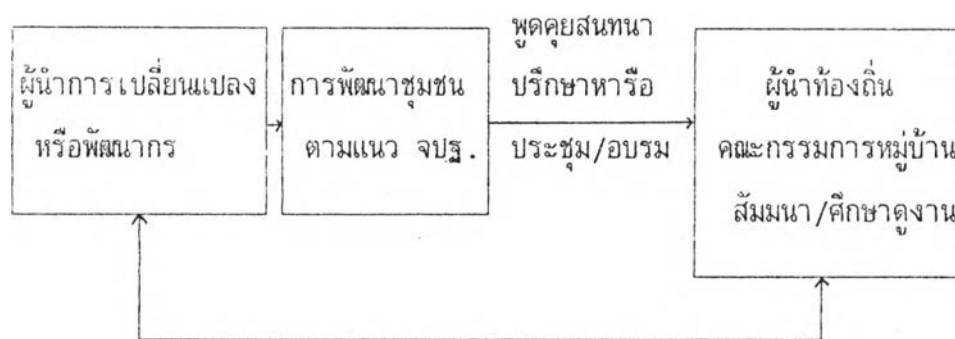
วิลเบอร์ ชแรมม์ (Schramm, 1973: 18-36) ได้กล่าวว่า การสื่อสารเข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาได้สามลักษณะ ลักษณะที่หนึ่ง ประชาชนต้องได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการพัฒนา ลักษณะที่สอง ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลง ลักษณะที่สาม ทักษะที่จำเป็นต้องได้รับการอบรมสั่งสอน เด็กต้องได้รับการศึกษา ผู้ประกอบอาชีพต่าง ๆ ต้องได้รับการเรียนรู้ในการปรับปรุงอาชีพของตนให้ก้าวหน้า

การสื่อสารในงานพัฒนาชุมชน

กระบวนการสื่อสารในงานพัฒนาชุมชนนั้นแบ่งเป็น 3 รูปแบบ ตามลักษณะการไหลของข่าวสารดังนี้ (ชัยทสรณ์ โพรธิ์น 2536:12-14)

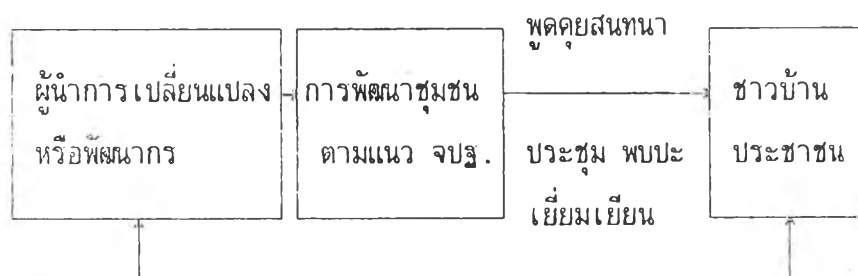
รูปแบบที่ 1 การสื่อสารแบบขั้นตอนเดียว (one-step flow communication)

แผนภูมิที่ 1

จากแผนภูมิที่ 1 ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนากร จะถ่ายทอดแนวความคิดหรือวิธีปฏิบัติการพัฒนาชุมชนตามแนวจปฐ. ไปยังผู้นำท้องถิ่นโดยตรง การสื่อสารอาจจะผ่านช่องทางการสื่อสารรูปแบบต่างๆ เช่นการพูดคุยสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมปรึกษาหารือ การจัดอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน เพื่อให้ความรู้(ชัยทสรณ์ โพรธิ์น, 2536)

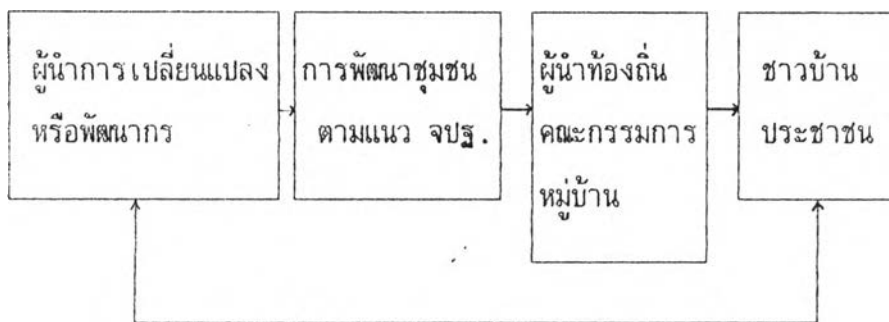
แผนภูมิที่ 2

จากแผนภูมิที่ 2 ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนากร จะถ่ายทอดแนวคิดและวิธีปฏิบัติด้านพัฒนาชุมชนไปสู่ชาวบ้านและประชาชนโดยตรง ซึ่งอาจจะสื่อสารกันโดย การพบปะ เยี่ยมเยียนตามบ้าน พูดคุยสนทนา ไตถามทุกข์สุข หรือการเชิญประชุมเป็นครั้งคราว ซึ่งวิธีนี้อาจจะสื่อสารกับชาวบ้าน(ประชาชน)ในวงแคบ แต่จะมีผลดีในการสร้างสัมพันธภาพ(ชัคทสรณั โพรธิบีน, 2536)

รูปแบบที่ 2 การสื่อสารแบบสองขั้นตอน (two step flow communication)

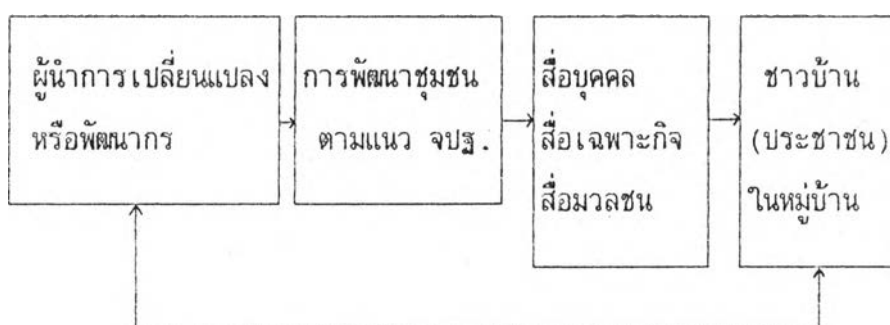
แผนภูมิที่ 3

จากแผนภูมิที่ 3 ผู้นำการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนากร จะถ่ายทอดหรือส่งสารผ่านทางผู้นำทางความคิดไปในชุมชน เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำทางศาสนา ครู ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนฯ และให้ผู้นำความคิดเหล่านี้ นำข่าวสารที่ได้รับการถ่ายทอดไปเผยแพร่กับประชาชนในหมู่บ้านต่อไป การสื่อสารรูปแบบนี้จะเป็นรูปแบบที่ใช้กันมาก และใช้ได้ผลดีในหมู่บ้านเป้าหมาย ที่ประชาชนในหมู่บ้านส่วนใหญ่นับถือในตัวผู้นำท้องถิ่น (ชัคทสรณั โพรธิบีน, 2536)

รูปแบบที่ 3 การสื่อสารแบบหลายขั้นตอน (multi-step flow communication) การสื่อสารแบบนี้เป็นการรวมการสื่อสารแบบที่ 1 และแบบที่ 2 เข้าด้วยกัน คือมีการถ่ายทอดข่าวสารไปยังประชาชนทั้งสื่อสารโดยตรงและสื่อสารผ่านสื่อประเภทต่างๆ ดังแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 4

จากแผนภูมิที่ 4 จะเห็นว่านอกจากสื่อบุคคลแล้วยังมีการนำสื่อเฉพาะกิจมาใช้ในกระบวนการสื่อสารหลายรูปแบบ เช่น วิทยูเสียงตามสาย เอกสารเผยแพร่ บ้ายประชาสัมพันธ์ในหมู่บ้าน การจัดฉายวีดิทัศน์ ภาพยนต์ สื่อแต่ละประเภทจะพิจารณาเลือกใช้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาข่าวสารที่จะถ่ายทอดด้วย (ชนิตสรณ์ โพรธิบั้น, 2536)

แนวความคิด และทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล

การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication)

ทฤษฎีการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) นี้ จากการศึกษาของโรเจอร์ (Rogers, 1969:126) พบว่า การสื่อสารช่องทางระหว่างบุคคล โดยใช้สื่อบุคคลเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสาร สื่อบุคคลนี้จะเป็นประโยชน์มากในกรณีที่ผู้สื่อสารหวังผลให้ผู้รับสารเปลี่ยนทัศนคติ และมีพฤติกรรมในการยอมรับสารนั้น นอกจากนี้ยังเพิ่มปริมาณของปฏิกิริยาของการโต้ตอบ (Feedback) ในอัตราที่สูง ทำให้ผู้รับสารแสดงผล

ปรับปรุงเนื้อหาข่าวสารให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้การสื่อสารจะมีประสิทธิผลควรคำนึงถึง

หลักสำคัญ 7 ประการในการสื่อสาร

สกอต เอ็ม คัทลิป และ อัลเลน เอช เซนเตอร์ (Scott M. Cutlip and Allen H. Center, 1971: 260-261) เสนอความเห็นไว้ว่า การสื่อสารจะมีประสิทธิผลต้องมีองค์ประกอบ หรือมีหลักที่สำคัญ 7 ประการ ดังนี้

1. ความน่าเชื่อถือ (credibility) ของข่าวสารและวิธีการส่งข่าวสาร ผู้รับข่าวสารจะต้องมีความเชื่อมั่นในผู้ส่งข่าวสาร
2. ความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม (context) ความสำคัญของเรื่องขึ้นอยู่กับท่าทาง คำพูด ภาษา ที่เหมาะสมนอกเหนือไปจากสังคม วัฒนธรรม หรือสภาพแวดล้อมอื่น ๆ
3. เนื้อหาสาระ (content) ข่าวสารที่ดีจะต้องมีความหมายต่อผู้รับข่าวสาร มีลักษณะน่าสนใจ และเป็นเรื่องเป็นราวที่อาจจะให้ทั้งความพึงพอใจหรือไม่พอใจพร้อมกับการชี้แจงและแนะนำให้มีการตัดสินใจด้วย
4. บ่อยสม่ำเสมอต่อเนื่องกัน (continuity and consistency) การสื่อสารจะได้ผลต้องส่งบ่อย ๆ ติดต่อกันหรือมีการย้ำเพื่อเตือนความทรงจำ หรือเปลี่ยนทัศนคติ และมีความสม่ำเสมอ เสมอต้นเสมอปลาย มิใช่ส่งข่าวชนิดขาด ๆ หาย ๆ ไม่เที่ยงตรงแน่นอน
5. ช่องทางข่าวสาร (channels) ข่าวสารจะเผยแพร่ได้ก็ต้องส่งให้ถูกช่องทางของการสื่อสารนั้น ๆ โดยมองหาช่องทางที่เปิดรับข่าวสารที่เราจะส่ง และถูกส่งสายงาน กรม กอง หน่วย หรือโดยวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ ส่งถึงตัวบุคคลโดยตรง จะรวดเร็วหรือส่งที่บ้านได้รับเร็วกว่าการส่งไปให้ที่ทำงาน เราควรเลือกช่องทางที่ได้ผลเร็วที่สุด
6. ความสามารถของผู้รับ (capability of audience) การสื่อสารที่ดีว่า ได้ผลนั้นต้องใช้ความพยายามหรือแรงงานน้อยที่สุด การสื่อสารจะง่ายสะดวกก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการรับของผู้รับซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น สถานที่ โอกาสอำนวยนิสัย ความรู้ พื้นฐานที่จะช่วยให้เข้าใจ เป็นต้น
7. ความแจ่มแจ้ง (clarity) ข่าวสารต้องง่าย ใช้ภาษาที่ผู้รับเข้าใจ คือใช้ภาษาของเขา ศัพท์ที่ยากและสูงไม่มีประโยชน์ควรตัดออกให้หมดให้ชัดเจน เข้าใจง่าย มีความมุ่งหมายเดียว อย่าให้คลุมเครือหรือมีความหมายหลายแง่ หรือตกหล่นข้อความบางตอนที่สำคัญไป

ปัจจัยประการหนึ่งที่มีผลต่ออัตราการยอมรับและปฏิบัติ ก็คือช่องทางการสื่อความรู้ที่ใช้เป็นตัวแพร่กระจายวิทยาการใหม่ในกระบวนการตัดสินใจของผู้ยอมรับวิทยาการใหม่ ๆ (Roger, 1971: 251-260) ช่องทางสื่อความรู้ (communication channels) เป็นวิธีการที่ผู้ส่งข่าวนำข่าวสารไปยังผู้รับสาร โดยเฉพาะช่องทางสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal channels) เป็นการติดต่อระหว่างบุคคลเพื่อถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งและผู้รับสาร

ในงานพัฒนาชุมชนนั้น ผู้นำชุมชนเป็นจุดเริ่มที่จะเผยแพร่ความรู้ ความคิดต่าง ๆ ที่ได้รับจากพัฒนากรหรือนักวิชาการไปสู่ประชาชน ในบางเรื่องบางประการผู้นำชุมชน จะร่วมกันวิเคราะห์สภาพของชุมชน ปัญหา และความต้องการของชุมชน เพื่อจัดทำแผนแก้ไข ปัญหา ผู้นำชุมชนจึงเป็นบุคคลที่ชักนำความช่วยเหลือมาสู่ชาวบ้าน และบำรุงรักษาบรรยากาศแห่งการทำงาน รวมตลอดถึงการอำนวยความสะดวกในการสื่อความคิดติดต่อและความรู้สึก ในเมื่อประชาชนพยายามจะตัดสินใจทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือวิธีทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด หน้าที่ต่าง ๆ ของภาวะผู้นำดังกล่าว ก็จะเข้าแสดงบทบาทหรือเกี่ยวข้องช่วยเหลือทันที (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2523: 203-204)

นอกจากนั้น การจะจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ ต้องอาศัยทฤษฎีการสร้างผู้นำ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ผู้นำแบบประชาธิปไตยเป็นผู้ที่ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ได้ง่าย มีความรับผิดชอบ รู้จักประนีประนอม ไม่ตัดสินใจขัดแย้งด้วยวิธีการรุนแรง อดทนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมงานมีส่วนร่วมคิด ปรีกษา แก้ปัญหาทำงานและติดตามผลงาน ก่อให้เกิดความร่วมมือและร่วมใจจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการทำงาน มีความไว้วางใจ มีสัมพันธภาพ มนุษย์สัมพันธ์ ร่วมมือประสานงานกันใกล้ชิด ซึ่งอาจสรุปบทบาทของผู้นำในงานพัฒนาชุมชน คือ "หาคนทำงาน ประสานแก่ง เล็งเห็นปัญหา สร้างสามัคคี นำข่าวดีมาบอกกล่าว เผ่าคุณทรัพย์สิน"